
KOVÁCS LÁSZLÓ

A MŰVÉSZETI NEVELÉS DIMENZIÓI EGY EGRI GIMNÁZIUM TÖRTÉNETI MÚLTJÁBAN

Bevezetés

Egy iskola szellemisége, pedagógiai hitvallása, tudományokról és művészekről vallott felfogása még az igen mozgalmas, pezsgő és folytonosan változó jelenünkben is döntő hatással van az ott tanuló diákokra. Ezek a benyomások, megszerzett tapasztalatok sokszor egész életre szóló, kitörölhetetlen nyomokat hagynak az emberekben, kijelölve számukra azt az utat, azt az elköteleződést adott területek irányába, amelyek későbbi életüket, tevékenységüket meghatározzák.

A ciszterciek egri gimnáziumában tapasztalható rendkívül sokrétű pedagógiai tevékenység nemcsak a tudományok színvonalas művelésére, hanem a – források tanúsága szerint – különböző művészeti ágak nyújtotta lehetőségek minél sokoldalúbb kihasználására is alkalmat teremtett az ott tanuló diákok számára. Jelen dolgozatunkban elsősorban – főbb irányait tekintve, a pedagógiai szempontú megközelítést előtérbe helyezve¹ – az önképző kör 19-20. század fordulójára tehető működését foglaljuk össze az ott folyó irodalmi munka megelevenítése által, kiegészítve a zenei tevékenységre vonatkozó adalékokkal. Utóbbi esetében azért főként az önképző körhöz való kapcsolódási pontokat helyezzük előtérbe, mert korábbi publikációnkban már részletesen foglalkoztunk a művészeti, módszertani kérdésekkel. (Kovács, 2008.)

A vázolt téma kifejtése előtt néhány csomópontot érdemes a rend városhoz, és az oktatáshoz fűződő kapcsolatáról megemlíteni.

Magyarországon a ciszterciek a 12. század közepén jelennek meg, de több, mint hét évszázadon keresztül nem foglalkoztak közvetlenül az oktatással, hanem mindennapjaikat a szerzetesi kötelezettségeik töltötték ki. A nevelő-oktató tevékenységük kezdete a 18. század utolsó harmadára tehető, amikor a jezsuita rendet 1773-ban feloszlatták, s a korábban általuk működtetett egri főgimnáziumot átvették 1779-ben. (Hervay, 1991.) Az intézmény működéséhez hozzájárult II. József 1784-ben kiadott újabb alapítólevele, amely

1 Kiemelten fontosnak tartjuk a pedagógiai szempontú megközelítés hangsúlyozását, ugyanis Nagy Sándor tanár úr *Az Egri Vitkovics – Önképzőkör (1860-1948)* címen megjelent kitűnő tanulmányában részletesen foglalkozik az önképzőkör irodalomtörténeti jelentőségével, amely munka értékes adalékot nyújtott dolgozatunk elkészítéséhez.

a korábbi dokumentum megerősítését szolgálta. Kötelezte viszont az apátságot a megfelelő tanárok és hitszónok biztosítására, sőt előírta az 1777-ben kiadott I. Ratio Educationis iránymutatásainak figyelembe vételét is. Ezeknek a rendelkezéseknek a betartása viszont a hamarosan kedvezőtlené váló körülmények között – amelyet a főapátság uralkodó általi megszüntetése okozott – különösen komoly kihívást jelentett.

A helyzet csak másfél évtized múlva rendeződött megnyugtató módon, amikor a tanító rendet 1802-ben visszaállították, az elkobzott vagyonukat pedig visszaszolgáltatták. (Mészáros, 2000. 173. o.)

Az oktató–nevelő munkában újabb változást hozott az 1806-ban kiadott II. Ratio Educationis, ami az intézményt hatosztályossá alakította, szellemiségét, és a pedagógiai munka minőségét is jelentősen átformálta. A rendelkezés után már négy grammatikai és két humanitas osztályban tanultak a diákok. (Kovács, 2008.)

Az Egerben folytatott pedagógiai munkájuk jelentősen segítette, sőt szellemiségében is meghatározta a később átvett gimnáziumaikban folytatott tevékenységüket. Dréta Antal apátságának idején, vállalta el a rend a pécsi és székesfehérvári – korábban jezsuita – gimnáziumok fenntartását és működtetését, eleget téve az uralkodó, de nem kevésbé a korabeli közszellem szerzetesrendek irányában megjelenő elvárásainak, amelyben az oktatás és nevelés, mint társadalmilag kiemelten értékes tevékenység jelent meg. (Hervay, 1991.)

Ennek nyomán az irodalmi közkinccs és a magyar nyelv fejlődése szempontjából is fontos önképzőkori tevékenység bontakozott ki. Emellett alapvetően ugyan továbbra is latinul folyt az oktatás, de a magyar nyelvnek egyre nagyobb teret engedtek. Rendes tárgyként oktatták a gimnáziumban, és annyi órában „...ahány tanára van az intézménynek.” (Nagy, 1914. 97. o.) Ennek a folyamatnak az eredményeként az 1840-es évek közepére már minden tárgyat anyanyelven tanítottak.

A szabadságharc időszakában is töretlenül folyt az oktatás a gimnáziumban, sőt a tanárok és a diákok lelkesen támogatták a nemzeti törekvéseket. A megtorlások időszakában ezért különösen is nagy sikernek tekinthető, hogy Villax Ferdinánd apát el tudta érni Bécsnél, hogy maga lehessen a forradalomra valamilyen módon bekapcsolódó rendtagjainak bírja. (Hervay, 1991.)

A szabadságharc bukása után a cisztercieknek is igazodniuk kellett az osztrákok által kiadott, hazánkra is azonos mértékben érvényes tanügyi rendelkezés, az *Entwurf* előírásaihoz, amely a megfelelően képzett és meghatározott létszámú tanerő kiállítása esetén nyolcosztályos, ennek hiányában csupán négyosztályos algimnáziumot engedett létrehozni. A rend érzékelte a város és a régió elvárásait, ezért a bővülés irányába lépett tovább, így a

sikeres egyeztetések eredménye nyomán 1852-től nyolcosztályos nagygyimnáziumként működhetett az intézmény.²

Az osztályok számának növekedésével persze jelentősen több tárgyat kellett oktatni, ami megfelelő szaktanárokat is igényelt. Az új rendelet legkevesebb 12 főben határozta meg a tanári létszámot a nyolcosztályos intézményekben. A nevelés és a tanítás még nagyobb egysége érdekében az osztályfőnök „intézményének” bevezetését is előírták. Egerben a kötelezettségeket minden területen tudták teljesíteni, így nem volt akadálya a további működésnek. Az intézményben jelentős óraszámban találhatjuk – a rendelet iránymutatásai szerint – a humán stúdiumokat, így kiemelt szerephez jutott továbbra is a latin, bevezették a görög nyelvet, de az anyanyelv – ami alatt a németet értették –, a tájnyelv, valamint a földrajz és történelem is fontos tárgyként szerepelt. (Kovács, 2008.)

A nagyarányú változtatásoknak a rend egri intézménye meg tudott felelni, amely állítást jól alátámasztja Rezutsek Antal akkori igazgató beszámolója. Ebből kitűnik, hogy a korábban használt könyvek és egyéb taneszközök az új elvárásoknak már nem feleltek meg. A módszertani megújulás elkerülhetetlen, sőt a tanároknak „...az első szükségek közt könyvíró és fordítónak kellett egyszersmind lenni”³, hogy áthidalhassák a felmerülő problémákat -olvashatók az igazgató megállapításai az 1852/53. tanévben megjelent Értesítőben.

Ebben a viharos, változásokkal teli időszakban sem feledkeztek meg a nemzeti nyelv fontosságáról, sőt a magyar nyelvű oktatásnak egy különösen jelentős bázisa jött létre az intézményben. Nagy Sándor megállapítása szerint egy, „a klasszikus grammatikai-poétikai irodalomtörténeti ismeretek magyar nyelvű tanítására alapozott” (Nagy, 1993. 41. o.) szellemi közeg jellemzi az iskolát, amelynek kialakulását három kiemelkedő igazgató tevékenysége alapozta meg. Juhász Norbert indította el a folyamatot, majd Szvorényi József, aki mint irodalomtudós, nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, és nem kevésbé kiváló pedagógus folytatta tovább, valamint Kassuba Domokos igazgatóságával vált teljessé a megkezdett út. (Nagy, 1993.)

A három említett igazgató közül Szvorényi József tevékenységének néhány mozzanatát külön is érdemes kiemelni. Már igazgatósága előtt tanárként is nagy lendülettel dolgozott a magyar nyelv, és ezzel együtt a hazaszereztetne nevelés ügyében. Nemcsak mint pedagógus, hanem tankönyvíróként is hozzájárult a hazai nyelv és irodalom minél teljesebb megismertetéséhez, megszerettetéséhez. Ékesszólástanával, Magyar Olvasókönyvével több

2 Ciszterci Rend Egri Katolikus Főgimnáziumának Értesítője – későbbiekben lsd. Értesítő 1851/52. 28. o.

3 Értesítő 1852/53. 13-14. o.

generáció gondolkodását, szemléletmódját formálta nemcsak a ciszterciek gimnáziumaiban, de az ország más, katolikus intézményében is, ahol ezekből a tankönyvekből tanultak évtizedeken keresztül. Az Ékesszólástanban, amely nem sokkal a szabadságharc után jelenik meg (1853), már irodalmi példáiban többször Petőfitől idéz, ami különösen merész tetteknek számított a korabeli körülmények között, amikor a költő neve és művei mind az új hatalommal szembeni ellenállás jelképei voltak. Tankönyvi példáiban más, jelentősnek számító költő és író is megelevenedik, mint például Kisfaludy, Vörösmarty vagy Kazinczy, akik által tovább gazdagodik a diákok kulturális látásmódja. (Kovács, 2013.)

Az előbbi szemléletmódot viszi tovább néhány évvel később a gimnázium másik tanára Makáry György, aki Nyelvtisztaság és kellem című, 1855/56-os Értesítőben megjelent tanulmányában a magyar nyelv értékeinek megőrzésére hívja fel a figyelmet. Munkájában megelevenednek Csokonai, Virág Benedek, Kisfaludy Sándor, Vörösmarty, Berzsenyi, de ismételten Petőfi sorai is!⁴

Az irodalmi és zenei nevelés megjelenési formái

A fentebb vázolt előzmények mind–mind kellő táptalajt biztosítottak ahhoz, hogy az önképzőkör elindításával egy olyan szellemi közeg jöjjön létre, amelyben az irodalom, mint meghatározó művészeti tevékenység által a személyiségformálás egyik alapvető formája valósul meg.

Az első lépések megtételére 1860-ban került sor, amikor Szvorényi vezetésével elindult a munka. A kezdeti lendület viszont hamar eltűnt, mert a számos új feladat a tanulmányi kötelezettségektől vonta el a diákokat, így sokan nem nézték jó szemmel a kör tevékenységét. Ez hamarosan a működés felfüggesztéséhez vezetett.

Három évvel később indították újra, ismételten Szvorényi József irányításával, aki a korábbinál is nagyobb körültekintéssel szervezte meg az igazgatóság kiemelt figyelve kíséretében. A körhöz csak a három legfelsőbb osztályból csatlakozhattak, akik közül tisztségviselőket is választottak. A tagok vasárnap délutánonként tartották összejöveteleiket, de minden hónapban volt közgyűlés is, amelyen munkáikat bemutatták. A különösen kiemelkedőket jutalomban részesítették, sőt meg is jelentették az „Irodalmi zsengek tárában”. A tagdíjakból és egyéb befolyt összegekből – egyebek mellett – rendszeresen járatták a Koszorú című szépirodalmi újságot.⁵ A kör működése ismételten „kérszéletűnek” bizonyult, ugyanis

4 Értesítő 1855/56. 3-14. o.

5 HML. VIII- 53/5. k. Tanácskozmányi Jegyzőkönyv, 1863. febr. 27.

fél évet sem tevékenykedhettek a Helytartótanács tiltó határozata miatt. A megszüntetés okaként a magas, szegényebbek által nehezen megfizethető tagdíjat, valamint a többi tanulmányi feladat ellátásának akadályoztatását jelölték meg. Valódi ok inkább a nemzeti érzelmektől túlfűtött szellemben gondolkodó fiatalok mozgalmától való félelemben keresendő, ugyanis a „...pezsgő-vérű fiatalságban könnyen meghasonlást támasztanak” (Nagy, 1914. 249. o.) az irodalom nyelvén megfogalmazott hazafias gondolatok.

Újabb átszervezések után 1864-től „Önképző Oskola” néven, továbbra is Szvorényi József vezetésével, és az akkori igazgató, Juhász Norbert jóváhagyásával folytatják a munkát. Kiemelt feladatként jelölték meg a szakszerű, rendszeres könyvtárhasználatot, műfordítások és eredeti dolgozatok készítését, valamint versek előadását is. A tanárelnök tevékenységei között szerepelt az elkészült munkák értékelése, de az előadásra szánt verseket is neki kellett engedélyezni.⁶

Az önképzőkörök működésében az 1868-as miniszteri rendelet újabb fordulatot hozott, aminek alapján Egerben is átalakították a szabályzatot. Az eredmények bemutatására is egyre nagyobb gondot fordítottak, ezért az adott év lezárásaként rendszeresen nagyszabású ünnepséget szerveztek. Ezekon az alkalmakon Bartakovics érsek is gyakran megjelent, a tapasztalatokról pedig mindig elismerően nyilatkozott.⁷ Az itt folyó színvonalas tevékenységnek is köszönhető, hogy egyre többen kapcsolódtak be a munkába, a kör aktív tagjainak létszáma folyamatosan bővült.

A töretlen fejlődés csak 1874-ben torpant meg, amikor egy „lázapadás” tört ki a diákok körében, amelyről még egy jeles országos sajtóorgánus, a Pesti Napló is tudósított. Egy pályamű elbírálása kapcsán robbant ki az ügy, aminek a minősítésében az értékelő tanár és a diákelnök véleménye jelentős eltérést mutatott. Először szóban tiltakoztak a diákok, majd az órát is elhagyták, amit igen súlyos fegyelemsértésnek ítélt meg a tanárszék. Végül sikerült az ügyet rendezni, de még a következő évben is több végzős diák – hivatkozva számos elfoglaltságára – nem kapcsolódott vissza a munkába.⁸ A valódi okokat természetesen mindenki tudta az intézményben.

Az 1870-es évek végére visszatért a munka a korábban megszokotthoz, amit egyre inkább a kiegyensúlyozott, nemzeti klasszicizmus szellemisége jellemzett, művészi-irodalmi tekintetben pedig Petőfi, Arany, Madách és Szigligeti munkásságának gondolatvilága határozott meg. (Nagy, 1993.)

6 HML. VIII- 53/5. k. Tanácskozmányi Jegyzőkönyv, 1864. jan. 29.

7 HML. VIII-53/196 k. kézirat – Igazgatói napló (Szvorényi József) 132. o.

8 HML. VIII- 53/ 10. k. Tanácskozmányi Jegyzőkönyv, 1875. november 18.

Ez a pezsgő tudományos, művészeti közeg megfelelő alapot nyújtott az újtukat kereső ifjú előadóművész-, tudós-, író- és költőjelöltek számára, akik közül a későbbiekben szép számban lesznek azok, akik a hazai kultúra és tudományos élet alakítóivá válnak.

A legkiemelkedőbb diákok között találjuk Négyesy Lászlót, akit később a Magyar Tudományos Akadémia a tagjai közé választott. Az ismert irodalomtörténész, egyetemi tanár 1880-ban érettségizett az intézményben. Tizenhét évesen Arany János „Az egri leány” című balladájának értelmezésével⁹ díjat nyert, a következő évben Katona József „Bánk bán”-járól és Kazinczy Ferenc „Pályám emlékezete” című művéről értekezik, ami ismételten sikert hozott a számára.¹⁰

Az érettségi után egyenes út vezetett a budapesti, bécsi egyetemekre, majd 1885-ben a bölcsészdoktori cím megszerzése után a korábbi gimnáziumába, ahol már ő tanította a jövő generációját. (Kenyeres, 1994.) Maczki Valér mellett társelnök lett az önképzőkörben, amely Vitkovics Mihály nevét is a javaslatára vette fel. A szorgalmas szervező munka eredményeként az aktív és pártoló tagok száma folyamatosan nőtt, összességében ekkor már meghaladta a 60 főt. Nemcsak a létszám, de a beérkező művészi, tudományos alkotások száma is gyarapodott. Az 1885/86-os tanévben elkészült 12 prózai és 78 vers közül 34 a „Zsengék tárában” már meg is jelenhetett.¹¹ A publikált 26 vers igen imponálónak tekinthető, ami jól tükrözi a művészeti aktivitást, az ilyen irányú nevelés eredményeit a diákok körében.

Két évvel később érettségizett Négyesy után Werner Gyula, aki későbbi politikusi tevékenységén túl – témánk szempontjából meghatározó területen –, mint író is ismertté, elismertté vált. Számos politikai tárgyú publikáció és romantikus történelmi regény fűződik nevéhez a későbbiekben, úgymint a Farsang Weimarban című vígjáték (Eger, 1889), Anteusz (Bp., 1893), Doktor Apáczai (Bp., 1899), Hunok harca (I – II., Bp., 1901) stb. (Kenyeres, 1994.)

Az említett nagyszabású műveire alkalmas felkészítő közeget jelentett a ciszterci gimnázium, az önképzőkör, az a miliő, ami inspirálta a fiatalokat tehetségük kibontakoztatására. Jól jellemzi Werner munkabírását, rátermettségét, hogy az érettségi előtt is négy pályaművét fogadták el, a kiemelkedő alkotások felét ő készítette. Munkái több műfajhoz kötődnek, amire a címek is szemléletesen utalnak: 'Katona Bánk bánjának' meséje, költői verses beszélykében előadva. Szerzője: Werner Gyula, VIII. t. Jutalma: Szvorényi József int. igazgató adományából: 2 db. cs. ar.; „Barna Róza.” Ballada. Szerzője: Werner Gyula, VIII. o. t. Jutalma: a kör adományából: 1 db. cs. ar.; „A szív tragédiája.”

9 Értesítő 1878/79. 75. o.

10 Értesítő 1879/80. 65. o.

11 Értesítő 1885/86. 57. o.

elbeszélés. Szerzője: Werner Gyula. VIII. o. t. Jutalma: a kör adományából: I db. cs. ar.”¹² Az írás mellett rendszeres előadó is, szavalataival nemcsak a közönséget varázsolta el, de többször előfordult, hogy versenyeken indulva dobogós helyezéssel tért vissza.

Nemcsak a kiváló tehetségek művészi sikereit, tudományos eredményeit célszerű kiemelni az adott időszakból, hanem pedagógiai szempontból legalább olyan fontos megemlíteni, hogy az iskola szellemi, kulturális közege igen ösztönzően hatott a diákság jelentős részére. Jól tükrözi ezt a megállapítást az a statisztikai adat, amelyet az 1904/05-ös *Értesítőben* találunk.¹³ Eszerint 98 fő az aktív és pártoló tagok összesített létszáma, ami az intézmény létszámának akkor már közel egyhatodát jelentette.

Az eredmények nem képzelhetők el a művelt, lelkes, saját tevékenységükkel is mintát adó tanárok nélkül. Maczki Valér is az említett példát megtestesítő nevelő volt, aki tudásával, emberségével, pedagógiai felkészültségével méltó irányítója volt sok éven keresztül az önképzőkori munkának. Számos esszéje, tanulmánya jelent meg élete során, amelyek eszmetörténeti szempontból is figyelemre méltónak tekinthetők. (Nagy, 1993.)

A vizsgált időszakban szemléletesen érzékelhető két művészeti ág, az irodalom és a zene szoros összekapcsolódása, amelynek eredményként elindult a gimnáziumban az énekes színelőadások sora. (Bárdos, 1987.) Ezeknek a nevelő hatása a területen aktívan tevékenykedő pedagógusok példaadásának is köszönhető. Művészi színvonalú munkájukkal, mint írók, zeneszerzők és karmesterek inspirálóan hatottak tanítványaikra. Amennyiben csak néhány darabot emelünk ki az elkövetkező évekből, azok is jól érzékeltetik azt a tevékenységet, amelyet az iskolában tapasztalhatunk.

Kifejezően tükrözi a fentebb említetteket Madarász Flóris tanári-művészi tevékenysége, aki Maczkit követte az önképzőkör elnöki pozíciójában. Diákjainak komoly ösztönzést jelentett lendületes személyisége, tudományok és művészetek iránti elkötelezettsége. Felkészültségét, széleskörű ismereteit külön méltatja visszatekintésében Tordai Ányos rendtársa, aki csodálattal emlékezik meg kollégája rendkívüli tájékozottságáról, szellemi nagyságáról.¹⁴ Jelentős számban készített tudományos publikációkat, de szépirodalmi művei is figyelemre méltóak, elismert a tevékenysége ezen a területen is. A gimnázium színjátszó köre adta elő 1905-ben szépirodalmi munkásságának egyik kiemelkedő darabját, „A tékozló fiú”-t. A négy felvonásban készült bibliai játékot

12 *Értesítő* 1881/82. 55. o.

13 *Értesítő* 1904/05. 80. o.

14 *Értesítő* 1915/16. Madarász Flóris dr.-Tordai Ányos dr. tanártól. (visszaemlékezés Madarász Flóris dr.-ra) 4-7. o.

a későbbiekben is rendszeresen bemutatták, aminek a zenei részét a gimnázium tanára, Küzdi Aurél készítette. Alapos énekesi és zenei felkészültségre volt szükség a különböző részek megszólaltatásához is, ugyanis a darab elő-zenéből, nagy ívű énekkari és szólórészekből épült fel.¹⁵

A magyar történelem jeles szereplői is gyakran megelevenedtek az előadásokon. Az 1806-os évben *Zrínyi, a költő* címmel láthatta az érdeklődő közönség Kovács Pius intézeti tanár történeti témájú drámáját, amelyhez a zenei aláfestést ismételten Küzdi tanár úr válogatta, felhasználva a *Bánk Bán* és a *Hunyadi László* egyes részleteit. A darabban először Zrínyi gyermekkorra, a dicsőség iránti vágyakozás elevenedik meg, majd az itáliai tapasztalatokkal gazdagodó, művelt ifjú személye tárul a nézők elé, és végül az eredménytelen hazafias törekvésein búsuló, de uralkodójához végtelenségig hűségese férfiként találkozhatunk a költővel.¹⁶

Madarász Flóris az írója a *Rákóczi Egerben* című két felvonásos darabnak is, amelyet 1907-ben vittek színre, megemlékezve a fejedelem hamvainak hazaszállításáról. A műben annak a jeles alkalomnak az eseményei elevenednek meg, amikor Telekessy püspök a városban találkozott Rákóczival. A zenei részek kiválasztása, betanítása ebben az esetben is Küzdi Aurél munkáját dicséri, amelyben néhány operarészleten túl feltárul a kuruc kor dallamvilága is.¹⁷

Nem kisebb kihívást hozott művészi téren az 1908-as év, amikor Szent Imre herceg születésének 900. évfordulójára megemlékezve Kovács Pius intézeti tanár azonos című színdarabját adták elő. Mint már a korábbiakban, ennek a darabnak a zenei válogatása is Küzdi tanár úr nevéhez köthető, nem kisebb zeneszerzőktől, mint Erkel Ferenc (*Bánk bán*), vagy Giuseppe Verdi (*Traviata, Aida*).¹⁸

A történelmi tárgyú darabok sorába jól illeszkedik a *Hunyadiak* című előadás, ami újat és többet is hozott a korábbiaknál. Az 1911/12. évi Értesítőben a következő elismerő mondatokkal találkozunk az előadás kapcsán: „Az előző években színre került drámai alkotások, melyek az ország nem egy intézetében arattak már sikert, egyen kívül eddig is a tanári testület egyik-másik tagjának tollából valók voltak; az idei előadás azonban különbözik tőlük annyiban, hogy nemcsak szövege, hanem gazdag zenéje is egészen eredeti munka volt.”¹⁹ A színmű a korábbi években az írás terén már aktív Kovács Pius munkáját dicséri, a zenét pedig az intézetbe új tanerőként belépő Kalovits

15 Értesítő 1904/05. 129-130. o.

16 Értesítő 1905/06. 106-107. o.

17 Értesítő 1906/07. 131-132. o.

18 Értesítő 1907/08. 9-13. o.

19 Értesítő 1911/12. 107. o.

Alajos szerezte. Komoly feladatot jelentett persze a darab betanítása, díszleteinek és jelmezeinek megtervezése, ami egy teljes színházi miliőt „varázsol” a nagyközönség elé. Ezeket a feladatokat sem bízták másra, hanem a darab alkotójának aktív tevékenysége által valósultak meg. Az eredményeket, a kirobbanó sikert jól érzékelteti az „Eger” című lap hasábjain közölt kritika, amelyben a nagyfokú elismerés hangjai csendülnek fel nemcsak a kitűnő irodalmi teljesítmény, hanem a zene kapcsán is. Az 1911/12. évi Értesítő lapjain is megidézik az újság kritikájából – többek között – a következőket: „És ehhez az értékes irodalmi alkotáshoz simul, helyesebben vele egy forrásból fakad, egy cél felé törekszik a zene, mely nemcsak a darab hangulatát kíséri, hanem azt minden jelenetnél ki is fejezi. A zenei rész, különösen annak hangszerelése oly óriási munka, hogy sokkal tágabb körű érvényesülést is megérdemelne.”²⁰

Nem kis elismerésnek számítanak a fenti megállapítások a zeneszerzői teljesítmény méltatása kapcsán, alkotásával követendő példát állított a muzsika iránt érdeklődő tanítványai elé is. Igaz, az előadások színrevitele nemcsak az irodalom és a zene iránt fogékony diákoknak jelentettek komoly lehetőségeket, hanem komplex módon hatottak az intézmény minden tanulójára. Olyan szellemi, művészeti alkotókörnyezet kialakulását eredményezték, ahol a gimnázium tanulói ösztönzést kaphattak gondolataik megmutatására, művészi ambícióik kibontakoztatására.

A darabok előadása, a felkészülésbe fektetett energia más területeken is jótékony nevelőhatást fejtett ki, amelyek közül az együttműködésre, a belső fegyelemre gyakorolt hatása külön is kiemelhető. Történelmünk jelentős mozzanatainak megelevenítése által nagymértékben segítette a nemzeti kultúra iránti fogékonyságot, táplálta hagyományaink megőrzésének fontosságát. Persze nem elhanyagolható a művészetek lélekemelő, egyfajta kikapcsolódást nyújtó hatása sem, ami az eredményes munka sikerében, a közönség elismerő visszajelzésében tükröződik.

Ennek a mozgalmas szellemi közegnek és nem kevésbé Tordai Ányos²¹ akkori önképzőköri tanárelnöknek köszönhető Remenyik Zsigmond felkarolása. Tordai irodalmi felfogásmódja lényegesen eltért az új irányzatoktól, inkább a konzervatív gondolkodásmód jellemezte. Véleménye szerint a nyugatosok nagyot vétkeznek a nemzeti szellem ellen, de mégis, azt a diákot, akiben a zseniális tehetség csíráit igen jól megérezte, teljes mértékben támogatta művészi ambícióiban, sőt „Muzsika” című színdarabját még pénzjutalomra is javasolta. (Nagy, 1993. 46. o.)

20 Idézi: Értesítő 1911/12. 107. o.

21 Az 1910-es évtől vezette az önképző kört Madarász Flóris után.

Remenyik mellett mindenképp meg kell említeni Palasovszky Ödön nevét, aki a későbbiekben az avantgárd színházi mozgalom egyik legkiemelkedőbb alkotójaként határozta meg a korabeli hazai művészeti gondolkodást. Hatodikos korától tanult Egerben, és már az iskolában töltött első napjaitól kezdve teljes aktivitással kapcsolódott be az önképzőkör munkájába, ahol hamarosan diákelnök lett. Szinte minden adandó alkalommal fellépett szavalatokkal, a gimnáziumi ünnepek rendszeres szónoka volt.²² Már ekkoriban büszkélkedhetett saját versekkel, amiket szintén gyakorta bemutatott a szélesebb közönségnek. Készített műfordításokat Schiller költeményeiből, Rákóczi-ról verses pályaművet, katonadag- gyűjteményt állított össze pályamunkaként, amivel díjat is nyert, de írt természettudományos értekezést a „*Nap, mint energiaforrás*” címen. Ezekből is látható, milyen sokoldalú, minden iránt érdeklődő, különösen aktív diák volt. Gondolkodása, világfelfogása már ekkor is jól érzékelhető módon eltért az intézményben általában megszokottaktól, nemkülönben akkori tanárelnökének nézeteitől. Ebben is rejlik Tordai Ányos szellemi, pedagógiai nagysága, hogy meglátta a tanítványokban rejlő nem hétköznapi tehetséget, és minden körülményt megteremtett ennek a tehetségnek a kibontakoztatására. (Nagy, 1993.)

Az I. világháború utáni új szellemi pezsgésben ismét számos, későbbiekben ismertté vált „művész- és tudóspalánta” emelkedik ki a Vitkovics önképzőkörben folyó tevékenység, és a mindig megújuló pedagógiai gondolkodás által. Ezek között a kiváló tanítványok közt találjuk Pataki Vidort, aki rendszeres műfordításaival vívott ki magának tiszteletet, amelyeket gyakran jutalmazott az értékelő grémium.²³

A gimnáziumban később tanárként is dolgozott több mint egy évtizeden keresztül (1925-38), amikor ismételen bekapcsolódott – igaz, már a másik oldalon – az önképzőkör munkájába. Következetes, alapos pedagógus volt, néha kissé szigorú is, de tanítványaiért mindent megtett, mindenkor kiállt értük. Egy alkalommal, mikor osztályát elmarasztalás érte, a tanári értekezleten a következő frappáns válasszal felelt a kollégáinak: „Hát nem tudom, mi bajuk a tanár uraknak az én osztályommal, mert mindig olyan az osztály, amilyen a tanár. Nálam soha nem pimaszok!” (Mozsgai, 2000. 22. o.) Amilyen szeretetet, támogatást, elismerést kapott diákkorában, azt igyekezett visszaadni tanítványainak is. (Kovács, 2009.)

A vizsgált időszak jelentős diákjai között találjuk Kapor Elemért, aki 1917-től 1925-ig folytatta tanulmányait a gimnáziumban. Aktív munkát végzett az önképzőkörben, ahol már igen korán megmutatkozott költői zsenialitása. Legfőbb támogatói közé tartozott Werner Adolf, későbbi zirci apát, aki hét

²² Értésítő 1915/16. 28. 58. o.

²³ Értésítő 1915/16. 29. o., 1916/17. 22. o.

évig magyartanára volt. Az önképzőköri tapasztalatok is sokban hozzájárultak ahhoz, hogy a későbbiekben az az *Egri Újságnak*, majd jogutódjának, az *Egernek* – a két háború között a város egyetlen létező sajtóorgánumának – lehetett a szerkesztője.²⁴

Mindenképp meg kell említeni a kiemelkedő diákok között Rajeczky Benjámin is, akinek későbbi munkásságában kitűnően egyesült a tudomány az irodalommal és a zenével. Egri tanulmányai az 1911-1920 közötti időszakra tehetők, ahol megszületett benne a döntés a ciszterci rendbe való belépésről. (Kerekes, 2001. 1. o.) Ekkor vette fel a Benjámin keresztnévet, az eredeti Ferenc helyett. A gimnáziumban kapott inspirációk irányították később arra a tudományos és művészeti területre, amelyeken munkásságával napjainkig meghatározza a magyar zenetörténetről, népzénéről, legfőképp a magyar gregorián zenéről alkotott gondolkodásunkat. Széles bölcséleti és zenei látóköre, szakmai felkészültsége miatt sokan polihisztorként emlékeznek rá.

Kitűnő tanáregyéniség volt, aki számos helyen adta át tudását az évtizedek alatt. Tanított az Innsbrucki Egyetemen gregorián vezénylést, a budapesti ciszterci Szent Imre Gimnáziumban 1945-ig, ahol kórusával nagy sikert ér el Bartók zenekar-kíséretes műveinek első interpretálásában, a Zeneakadémián pedig 1974-től paleográfiát, népzeneelméletet és népzenei bibliográfiát adott elő több, mint egy évtizeden át. (Csanda Mária, é.n.) Munkásságának eredményeit hosszasan sorolhatnánk, de jelen dolgozat terjedelmi korlátai ezt nem teszik lehetővé. Viszont jól látható a fenti rövid ismertetésből is, hogy milyen kiemelkedő értékkel bír az a tevékenység, amelyet munkásságával megteremtett. Azt az indítatást, amit kedves tanáraitól, diáktársaitól kapott, mélyen lelkében őrizte egész élete során.

Összegzés

Áttekintve az önképzőkör és a hozzá kapcsolható énekes színielőadások révén jól kiemelhető zenei tevékenységnek egyes elemeit, megállapítható, hogy a gimnázium életében, pedagógiai gyakorlatában rendkívül jelentős szerepet töltött be a két terület a vizsgált időszakban. Az irodalmi, a zenei, a tudományos szemléletformálás terén, de általában a kultúrához való viszonyulás tekintetében meghatározó, egy életre szóló indítatást kaptak az intézménybe járó diákok. Nemcsak a különösen figyelemre méltó teljesítményeket érdemes kiemelnünk a bemutatott időszakból, hanem legalább olyan értékkel bír az a sok-sok ifjú érdeklődő, pártoló, vagy aktív tagja az önképzőkörnek, színjátszó körnek, ének- és zenekarnak, akik – bár kevésbé látványosan –, de

24 Kapor Elemér: Egri Fehér/Fekete 2007. XIV. évf. 1. sz. 20. o. <http://www.ciszterciekegerben.hu/downloads/husvet2007.pdf> (letöltve: 2017. 10. 03.)

mégis valamilyen külső vagy belső indíttatás révén inspirációt kaptak a különböző művészeti ágak irányába. Az így megszerzett ismeretek, tapasztalatok és élmények hatására személyiségük egy életre szóló változáson ment keresztül, ami későbbi tevékenységükre is pozitívan kihatott. Az intézmény falain jelentősen túlmutató eredmények által pedig, amelyek mind a volt diákok, de nem kevésbé tanáraik értékteremtő munkájával jöttek létre, jelentősen formálták a tágabb környezet, sőt bizonyos mértékben a korabeli tudományos, művészeti és közgondolkodást is.

Irodalom

- Bárdos Kornél (1987): Eger zenéje 1687-1887. Akadémiai Kiadó, Budapest. 139-149.
- Ciszterci Rend Egri Katolikus Főgimnáziumának Értesítői 1852/53-1916/17.
- Csanda Mária (é. n.): Rajeczky Benjámin. http://lfze.hu/nagy-elodok/-/asset_publisher/HVHn5fqOrfp7/content/rajeczky-benjamin/10192
- Hervay Ferenc Levente (1991): A ciszterci rend története Magyarországon. In: Lékai Lajos: Ciszterciek: eszmény és valóság. Szt. István Társulat, Budapest. 470-493.
- Kapor Elemér (2007): Egri Fehér/Fekete. XIV. évf. 1. sz. 20. o. <http://www.ciszterciekegerben.hu/downloads/husvet2007.pdf>
- Kenyeres Ágnes (1994) főszerk.: Magyar életrajzi lexikon. Budapest. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>
- Kerekes Károly OCiszt. (2001): Rajeczky Benjamin a szerzetestanár. Egy ciszterci tanítvány emlékei Béni Bácsiról. Egri Fehér/Fekete 2001. VIII. évf. 4. sz. 1-2. o. <http://www.ciszterciekegerben.hu/downloads/karacsony2001.pdf>
- Kovács László (2008): A zene helye és szerepe a Ciszterci Rend XIX. századi nevelési gyakorlatában - az Egri Főgimnázium tükrében. In: Sallai Éva (szerk.): Művészetek szerepe a személyiségfejlesztésben – Nemzetközi művészeti nevelési konferencia kiadványa. AVKF. Vác. 353-363.
- Kovács László (2013): Hagyománytiszteltetés és megújulás – az eszményi iskola ciszterci szemmel. In: Bábosik István (szerk.): Az iskola optimalizálásának lehetőségei. Eötvös József Könyvkiadó. Budapest. 245-253.
- Mészáros István (2000): A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Szent István Társulat. Budapest.
- Mozsgai József Tádé (2000): Ciszterciek Egerben. A Ciszterci Diákszövetség Egri Osztálya közreműködésével készült kiadás. Kézirat. Eger.

Nagy Béni (1914): Az egri Főgimnázium története. Eger.

Nagy Sándor (1993): Az Egri Vitkovics-Önképzőkör (1860-1948). In: Hevesi Napló, 1-2. sz. 41-50. o.

Szvorényi József (1853): Ékesszólástan. Eger.

Tanácskozmányi Jegyzőkönyvek. Heves Megyei Levéltár (HML.) VIII- 53/ 5; 10; 196.